ФЕМІНІТИВИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ XI-XV ст.

Брус М. П., к. філол. н., доцент

Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника

Стаття присвячена історії фемінітивів української мови XI-XVст. У ній подано стислий опис періоду XI-XVст. в розвитку української мови та української держави взагалі, аналіз писемних пам'яток української мови XI-XVст. У зв'язку з мовними і позамовними факторами розглянуто розвиток лексико-семантичних, структурних і функціональних особливостей апелятивів зі значенням особи жіночої статі в українській мові XI-XVст.

Ключові слова: українська мова XI-XVст., фемінітиви, семантика, структура, функціонування.

The article is dedicated to the developmentof the feminitives in the Ukrainian language of the XI-XV th century. In the brief description of the development of the Ukrainian language of the XI-XV century and the Ukrainian state are presented; the analysis of the literary writings in the Ukrainian language of the XI-XV century. According to linguistic and nonlinguistic factors the development of semantic, word-formation and functional peculiarities of the feminitives were studied in the Ukrainian language of the XI-XV century.

Key words: feminitives, semantics, structure, function, the Ukrainian language of the XI-XV th century.

Період XI-XVст. в історії української мови – це час зародження писемного варіанта української мови і функціонування на території України двох літературних мов – старослов'янської (церковнослов'янської) і писемно-літературної (руської) мови, як засвідчують різні лінгвістичні дослідження [15, 16, 20, 31, 32]. Мовна картина у той час визначалася державотворчими, церковно-релігійними та культурними процесами, була виявом зовнішньої і внутрішньої ситуацій, у яких опинилася Україна в київоруський і післякиїворуський періоди.

Піднесення Києва як центра руської землі, зміцнення княжої влади у Києві, поширення християнства у слов'янському світі, приклад існування інших держав зумовили консолідацію східнослов'янських племен у велику феодальну державу Київську Русь зі столицею Києвом. У єдиній державі східних слов'ян об'єднували територіальні, політичні, економічні, культурні зв'язки, але вони не були настільки міцними, щоб могли засвідчувати етнічну та мовну спільність, нівелювати мовні особливості певного слов'янського діалекту чи етнічної групи.

Міцності і світового визнання Київській державі надало хрещення Русі та запровадження християнства на всіх її землях. Поширення християнства у свою чергу зумовило виникнення значної кількості літератури, необхідної для церковно-релігійних потреб і зрозумілої для широкого східнослов'янського загалу. Для того, щоб уможливити пропагування і сприймання християнських віровчень, на Русі була використана старослов'янська мова, староболгарська за походженням, яка стала культовою, священною мовою у східних слов'ян і водночас першою у них літературною мовою. Нею перекладалися і писалися

спочатку лише богослужбові книги, а згодом і світські твори, а змінювати її забороняли, так як церковні догмати, тому найбільш давні старослов'янські твори, що використовувалися в Україні, містили досить мало місцевих мовних елементів [10, 7-8]. Все ж, поширюючись у східнослов'янському світі, старослов'янська мова поступово вбирала місцеві мовні особливості і перетворювалася на церковнослов'янську та широко вживалася у розглядуваний період. Однак наявність церковнослов'янської мови до проблеми розвитку української мови має тільки побічне відношення [32, 63].

Незаперечним фактом сьогодні є існування в період XI-XVст. й іншої мови – писемно-літературної. Однак у розумінні цієї мови немає такої єдності, як у сприйнятті старослов'янської мови. Неоднозначним сьогодні є трактування процесу виникнення, розвитку і функціонування писемно-літературної мови, відношення її до інших мов. Але факт існування такої мови у XI-XVст. і загальні її особливості розкрито у багатьох наукових працях [15, 16, 20, 31].

Під писемно-літературною (руською) мовою вчені розуміють початок формування офіційно-ділового стилю в сучасному розумінні, яким послуговувалися тоді усі східні слов'яни [15, 12; 20, 10]. Він виробився під впливом старослов'янської мови як конфесійного стилю, з активним використанням місцевих лексичних і граматичних елементів, а обидва ці стилі були лише писемними [20, 6]. У Київській державі руська мова досить довго виконувала функції загальноофіційної державної мови.

Але розвиток української мови у розглядуваний час окреслюється функціонуванням не лише конфесійного та офіційно-ділового стилів, а й розмовного, художнього в сучасному сприйнятті, які на той час були усними та могли розвинутися задовго до виникнення писемних мов у Київській Русі. У такому разі початком розвитку української мови буде період виокремлення її як системи в сукупності усних і писемних стилів, який міг розпочатися ще в доісторичну добу. Однак визначити точно час постання української мови важко, можна лише припускати рік чи століття її зародження [32, 64]. Період з моменту виокремлення української мови як системи серед інших мов і до XVст. у роботі характеризується як *давньоукраїнський*, а позначенням мови цього часу стали вирази-синоніми *давньоукраїнська* й *українська мова XI–XVст.*

Князівські міжусобиці призвели до занепаду Києва і розпаду Київської держави на окремі князівства, які були захоплені і зруйновані татарами у 1240р. Однак традиція писемно-літературної мови не переривалася, навіть дещо розвинулася на невеликий час, зокрема на Волині та в Галичині, а із захопленням поляками Галичини, литовцями Києва, Поділля і скасуванням останніми майже всіх місцевих князівств вона занепала [31, 267]. Кінцевою датою давньоукраїнського періоду умовно можна вважати утвердження польського і литовського панування на українських землях (XIV–XVст.).

Писемно-літературна мова тісно взаємодіяла зі старослов'янською, і обидві вони певною мірою відображалися у творах тієї доби. Однак з Київської Русі до нас не дійшло жодної пам'ятки, на якій не відбився вплив

старослов'янської мови. А за характером відображення цих мов на письмі давньоукраїнські пам'ятки поділялися на твори високого стилю (з перевагою старослов'янських рис), середнього стилю (з рівновагою старослов'янських і давньоукраїнських елементів), низького стилю (з перевагою руських мовних особливостей).

З погляду тематики даньоукраїнську писемність представляли твори юридично-ділового змісту («Правда русская», договори, грамоти тощо), літописного характеру («Повесть временных лет», «Галицько-Волинський літопис», «Ипатьевская летопись», «Лаврентьевская летопись» тощо), художнього спрямування («Слово о полку Ігоревім», «Поучєніє Владимира Мономаха дѣтемъ», «Слово Даниила Заточника» тощо), конфесійного напряму («Остромирове Євангеліє» 1056-1057рр., «Изборник великого князя Святослава Ярославича 1073 года», «Галицьке Євангеліє» 1144р. тощо).

Уреальнення історичного розвитку української мови з появою писемних творів відкрило яскраву картину функціонування в давньоукраїнський період іменників зі значенням особи жіночої статі. Визначені в основному на базі писемних пам'яток фемінітиви становили у той час незначну кількість слів – до 200 найменувань, – але досить велику, порівняно з минулими періодами [див. 2]. До того ж, вони були представлені в різних за тематикою творах і відобразили риси не лише української, а й старослов'янської та інших мов. Використання їх було також неоднакове в давньоукраїнський період. Найбільшою мірою фемінітиви вживалися в літописному стилі, рідше в художньому, юридично-діловому і ще менше в конфесійному.

Найменування жінок української мови XI–XVст. ще ґрунтовно не досліджувалися у вітчизняній лінгвістиці. Разом з тим, історія апелятивів зі значенням особи жіночої статі як складової частини іменникової системи частково висвітлювалася в різних наукових виданнях з розкриттям їх лексичних, словотвірних, граматичних особливостей. Найбільшою мірою минуле фемінітивів української мови відображене у монографічних працях Л.Л.Гумецької «Нарис словотворчої системи української актової мови XIV–XVст.» (К., 1958р.), С.П.Бевзенка «Історична морфологія української мови» (Ужгород, 1960), С.П.Самійленка «Нариси з історичної морфології української мови» (1964р., Ч.І), «Вступ до порівняльно-історичного вивчення слов'янських мов» за ред. О.С.Мельничука (К., 1966), «Історія української мови» (К., 1978-1983рр.) та інших. Так, мовознавець С.П.Самійленко у розкритті історичного розвитку іменників, що охоплювали й апелятиви на позначення жінок, виділяв їх праслов'янські корені, суфікси, способи творення, характеризував морфологічні особливості субстантивів з охопленням періоду витворення сучасних словотвірної і граматичної структур іменників [21].

Значну роль у вивченні фемінітивів української мови XI–XVст. відіграють і наукові видання пам'яток української мови, зокрема «Слова о плъку Игорєвѣ…» за ред. В.В.Німчука, (1982р.), «Євсевієвого Євангелія» за ред. В.В.Німчука (2001р.), «Галицько-Волинського літопису» за ред.

М.Ф.Котляра (2002р.), «Грамот XIV ст.» за ред. М.М. Пещак (1974р.), «Українських грамот XV ст.» за ред. В.М.Русанівського (1965р.) та ін., у яких можна почерпнути багатий матеріал про функціонування фемінітивів в українській мові XI-XVст. і зафіксувати самі найменування жінок. Лексикографічне опрацювання іменників-назв жінок української мови XI-XVст. відображають «Історичний словник українського язика» за ред. Є.Тимченка (1985р.), «Словарь древнерусского языка (XI-XIVвв.)» за ред. Р.І.Аванесова (1988-1991), «Словарь древнерусского языка. Репринтное издание» І.І.Срезневського (1989р.), «Словник староукраїнської мови XIV-XVст.» за ред. Л.Л.Гумецької, І.М.Керницького (1977-1978), які містять великий обсяг лексики давньоукраїнського періоду.

Цінну базу для висвітлення історії фемінітивів української мови XI-XVст. становлять сьогодні не тільки лінгвістичні розвідки [див. ще 14, 17, 28], а й різні нелінгвістичні джерела (історіографічні, літературознавчі, культурологічні, мистецтвознавчі та інші) [див. 12, 13, 29]. Вони дають можливість краще зрозуміти постання номінацій зі значенням особи жіночої статі в українській мові, з'ясувати походження цих слів, етапи становлення, вмотивувати їх семантику і процес творення в українській мові XI–XVст. Позамовні факти надають лінгвістичним дослідженням більшої точності, достовірності й увиразненості.

Наявний сьогодні мовний і позамовний матеріал достатньою мірою розкриває історію фемінітивів української мови XI–XVст. в сукупності їх лексичних, словотвірних і функціональних особливостей.

На лексичному рівні апелятиви зі значенням особи жіночої статі характеризуються різними семантичними особливостями. З урахуванням їх значень слід виділити назви жінок за *спорідненням і свояцтвом*, назви жінок *за діяльністю*, назви жінок *за соціальним станом*, назви жінок *за церковно-релігійними ознаками*, назви жінок *за вчинками і поведінкою*, назви жінок *за національністю*, назви жінок *за сімейним станом,* назви жінок *за стосунками*, назви жінок *за характером і внутрішніми якостями*, назви жінок *за віком*, назви жінок *взагалі*. Такі групи апелятивів формувалися неоднаково. Найдавнішими з них є назви жінок за *родинними стосунками,* частково успадковані ще з індоєвропейської мови, назви жінок *за віком, за сімейним станом, за діяльністю за стосунками,* які разом з іншими назвами споріднення і свояцтва творилися на спільнослов'янському грунті [2, 40]. Ще пізнішими в часі є найменування жінок *за соціальним станом*, *за церковно-релігійними ознаками*, *за поведінкою*, *за національністю*, *за статусом чоловіків* [2, 41]. З формуванням нових фемінітивів простежувалася тенденція до збільшення взагалі їх обсягу та кількісного складу окремих груп, зміни наповненості семантичних груп, їх продуктивності в давньоукраїнській мові.

Сукупність індоєвропейських, спільнослов'янських та давньоукраїнських назв споріднення і свояцтва утворили одну із найбільш численних груп фемінітивів в українській мові XI–XVст. До неї увійшло

близько 40 номінацій, напр.: *братаньна* (9, 133), *вънука* (18, 187), *сестричьна* (27, II, 317), *невѣстъка* (23, II, 33), *сестра* (18, 14), *теща* (4, 94), *тетъка* (23, II, 430). Ці слова засвідчили розширення родинних зв'язків жінки в києворуську добу за рахунок посилення чи укріплення сімейних відносин, напр.: *водимыя* (18, 56), *дочька* (9, 818), *дочерь* (7, 175), *дружина* (5, 149), *дѣвъка* (27, I, 238), *матерь* (5, 55), *матъка* (23, I, 580); стосунків братів і сестер зі своїми племінниками, напр.: *братичьна* (26, I, 169), *сестреница* (27, II, 317), *сыновица* (4, 135), зв'язків батьків з прийомними дітьми і з тими, що появилися внаслідок породичання, напр.: *мачеха* (18, 16), *падчєрица* (23, II, 120), *свекровь* (18, 14), *ятровь* (4, 77), *сноха* (18, 14). Якщо в додержавний період родинні стосунки жінки зводилися до сімї'ї чоловіка, з відірваністю від роду батька та матері, то в Київській державі жінка постала як берегиня роду, що й підтверджено значним семантичним розмаїттям найменувань жінок за спорідненням і свояцтвом.

Формування в додержавний і в києворуський періоди найменувань жінок за різними діями, функціями зумовило постання великої групи слів з такою семантикою – до 40 одиниць. Однак переважна частина їх виникла в давньоукраїнський період як запозичення зі старослов'янської мови, напр.: *благодѣтельница* (22, I, 184), *вълхвоутробьница* (22, II, 164), *вълшьбьница* (26, I, 384), *дьржальница* (26, I, 774), *дѣлательница* (26, I, 785), *податьница* (26, II, 1031), *учительница* (26, III, 1339), *чародѣиница* (22, III, 367), *чрѣвовълшьвьница* (26, III, 1560). Слова цієї групи відображають не довготривалу чи важку роботу жінки в аналізований період, а виконання ними не складних дій в господарстві, напр.: *печица* (26, II, 929), *проскурьница* (26, II, 1570); в наймах, напр.: *двєрницѧ* (7, 221), *ключьница* (18, 49), *служьница* (26, III, 432); доброчинних функцій, напр.: *поборьница* (24, 28), *заступьница* (11)„ *помощьница* (18, 166)„ *проповѣдьница* (26, II, 228); злочинних дій, напр.: *баяльница* (26, I, 46), *чародѣица* (26, III, 1473). Вказані фемінітиви є яскравим прикладом занятості жінки переважно в побутовому господарстві.

Дещо меншу кількість номінацій – до 25 слів – охоплюють найменування жінок за соціальним станом. Перші слова з такою семантикою належать ще спільнослов'янській мові, проте й на давньоукраїнському ґрунті їх витворилося чимало, напр: *бановьна* (22, I, 104), *болярычьна* (26, I, 154), *владычица* (9, 266), *попадья* (18, 173), *рабыня* (26, III, 7). У вираженні фемінітивами соціального стану осіб жіночої статі простежувалося позначення жінок високого, середнього і низького станів, напр.: *королева* (26, I, 332), *королица* (11), *бояриня* (9, 131), *гражанъка* (26, III, 332), *селянъка* (26, III, 332); залежності стану дружин і дітей від стану чоловіків і батьків, напр.: *богатичьна* (26, I, 126), *кнѧжна* (23, I, 481), *протопопина* (26, II, 1597), *старостинаѧ* (23, II, 382). Цим підтверджується існування ще в Київській Русі залежності статусу жінок від місця їх чоловіків у суспільстві.

Меншими за кількісним складом, порівняно з попередньою групою фемінітивів, були назви жінок за церковно-релігійними особливостями і становили близько шістнадцять номінацій. На появу їх в давньоукраїнській

мові значною мірою вплинула християнізація слов'янських земель, викликавши творення нових церковно-релігійних понять, напр.: *богородица* (4, 78), *богоматерь* (9, 111), *крестьяна* (26, I, 1343), *приснодѣва* (23, II, 247). З переосмисленням минулого і сприйняттям сучасного у той період найменування жінок, що виражали нові поняття, несли позитивний зміст, напр.: *Богомати* (26, I, 133), *боголюбица* (22, I, 259), *хрестіанка* (5, 90), *игуменья* (18, 197), а ті, що виражали старі поняття, відходили в минуле з негативним відтінком, напр.: *бесерменъка* (22, I, 155), *жьрица* (22, III, 273).

Майже у такій самій кількості, як і вище вказані апелятиви, фіксувалися в давньоукраїнській мові і назви жінок за вчинками та поведінкою – 16 найменувань. Обмеження функцій жінки в сімейному і суспільному житті штовхало жінок на аморальні вчинки, що викликало появу в українській мові XI–XVст. значної кількості фемінітивів з негативним забарвленням, напр.: *блудьница* (8, 371), *губительница* (22, II, 402), *женима* (26, I, 857), *кощунница* (24, 28), Такі слова характеризували переважно жінок низької верстви населення, які через свій статус опинилися у залежності від чоловіків, напр.: *мьньшица* (26, II, 230), *наложьница* (18, 57), через небажання миритися зі своїм становищем занапастили життя, напр.: *кърчьмьница* (22, IV, 374), *любодѣица* (18, 57), *прелюбодѣица* (18, 64); або через обмеження своїх прав вдавалися до різних протиправних дій, напр.: *зълодѣица* (26, I, 1003), *клеветьница* (26, I, 1216), *лиходѣльница* (26, II, 28).

Обсяг іменників-назв жінок за національністю, назв жінок за сімейним станом та назв жінок за стосунками був трохи меншим від попередніх фемінітивів і співпадав за кількістю. Кожна з цих груп номінацій охоплювала близько 10 найменувань. Слова першої групи характеризували належність жінки до слов'янських і неслов'янських народів, а до останніх навіть в дещо негативному плані, напр.: *галичанъка* (9, 504), *руска* (23, II, 308), *московъка* (23, I, 614), *болгарыня* (18, 56-57), *грекиня* (18, 56), *чехиня* (18, 56), *жидовъка* (9, 928), *иночадьница* (26, I, 1145). Апелятиви наступної групи виражали сімейне становище жінки в суспільстві і також мали різне емоційне забарвлення, напр.: *мужатица* (8, 372), *невѣста* «наречена» (8, 220), *динемужица* (26, I, 811), *обрученица* (26, II, 549), *въдовица* (8, 389), *пущеница* (26, II, 1744). Іменники третьої групи вказували на різні майнові і немайнові стосунки жінок, напр.: *дѣдичьна* (26, I, 783), *отчичка* (23, II, 113), *кума* (22, IV, 327), *милостьница* (22, IV, 532), *подруга* (22, IV, 542), *съпорницѣ* (23, II, 408), *благопутьница* (22, I, 196), *съпружьница* (26, III, 807).

Малочисленними в українській мові XI–XVст. були назви жінок за віком, за характером і внутрішніми рисами та назви жінок взагалі. Кількість їх визначалася 4-6 номінаціями, що достатньою мірою не висвітлювало процес творення фемінітивів з такою семантикою. Зокрема, до назв жінок за віком належали іменники *дѣва* (22, III, 147), *дѣвица* (9, 850), *дѣвъка* (23, I, 275), *старица* (26, III, 454). Характер і внутрішні якості жінок виражали слова *изобрѣтьница* (26, I, 1074), *мужелюбица* (26, II, 189), *пустынелюбица* (26, II,

1733), *раба* (26, III, 1), *роскошьница* (26, III, 166), *хытрица* (26, III, 1427). А назви жінок взагалі – це іменники *дѣва* (8, 187), *жона* (9, 917), *жонъка* (24, 26), *нєвѣста* (23, II, 33).

В окремі групи не виділено поодинокі фемінітиви, зафіксовані в даньоукраїнській мові, зокрема іменники на позначення жінок за фізіологічним станом (*небожчыца* (23, II, 32)), за ситуативним станом (*именитица* (26, I, 1093), *плѣньница* (26, II, 977)), за міфологічними ознаками (*берегыня* (22, I, 155), *богыня* (22, I, 276)). Однак перелік поодиноких за семантикою фемінітивів, як і весь обсяг фемінітивів української мови XI–XVст. не претендує на вичерпність і повноту охоплення усіх без винятку загальних найменувань жінок.

З урахуванням структури фемінітиви давньоукраїнської мови поділяються на похідні, або мотивовані і непохідні, або немотивовані. За кількістю непохідні фемінітиви значно поступаються похідним і не становлять особливого інтересу з погляду словотворення. У минулому деякі з них могли зумовлюватися іншими словами та втратити з часом мотивованість, а інші могли споконвіку бути непохідними словами, напр.: *жєна, нєвѣста, сноха, ятровь, сестра, мати, баба, вдова, дѣва, дочи.* Однак з використанням існуючих сьогодні наукових даних однозначно трактувати походження цих слів досить важко, як і формування особистості жінки із зародженням людства.

Похідні фемінітиви характеризувалися неоднаковою структурою. Вони представляли в основному суфіксальний спосіб творення фемінітивів, реалізований за допомогою суфіксів *–ък-а, -ьк-а, -ын-я, -ин-я, -ин-а, -ьн-а, -ън-а, -овъна, -ниц-а, -иц-а, -ерь, -овъка, -овь –еха, -овиц-а* та інших (*дѣвъка, дочька, берегыня, господариня, дядина, братаньна. бановьна, хранительница, царица, матерь, жидовъка, ятровь, мачеха, отроковица* тощо). Кілька слів засвідчували флексійний спосіб деривації фемінітивів, за наявністю у них суфікса-флексії *-а* (*кума, внука, крестьяна, раба, теща* тощо), спосіб основоскладання, при мотивації їх різними сполуками (*Богомати, Богородица, приснодѣвица, мужелюбица, единемужица* тощо), спосіб субстантивації, при розгляді їх як дериватів від відповідних прикметників (*водимыя, женима, старостина, протопопина, королева* тощо).

Однак складність визначення деривації фемінітивів зумовлювала часто мотивування їх різними твірними словами, що призводило до розгляду таких іменників як множинномотивованих. Напр., дериват *свекровь* міг утворюватися від слова *свекры* і від слова *свекоръ* за допомогою суфікса *–овь*, *батаньна* – від слова *брат* за допомогою суфікса *–аньн-а* і від слова *братан* за допомогою суфікса *–ьн-а*, *боголюбица* – від слова *боголюбець* суфіксальним способом або від сполучення *Бога любити* складно-суфіксальним способом, *малжонъка* – від слова *малжонъкъ* суфіксальним способом або виступати запозиченням із старопольської мови, *Богородица* – від сполучення *Бога родити* або як запозичення з грецької мови. Тому, в українській мові XI-XVст. творення всіх іменників зі значенням особи жіночої статі важко зводити до єдиних принципів,

напрямів словотворення, зважаючи на їх статус у той період, характер і час виникнення на давньоукраїнському ґрунті чи запозичення з інших мов і тісний зв'язок з різними спільнокореневими словами.

Функціонування іменників-назв жінок в українській мові XI-XVст. значною мірою залежало від їх лексико-семантичних особливостей та від стильової диференціації української мови в той час. Уся сукупність фемінітивів більшою чи меншою мірою використовувалася, ймовірно, в розмовному мовленні, в різних його діалетних варіантах. Назви жінок за церковно-релігійними ознаками, міфологічними, за соціальним станом, сімейним станом, за характером і внутрішніми якостями, за поведінкою і вчинками вживалися переважно у високому, книжному стилі (конфесійних, світських, художніх творах) і в малій кількості. Інші за семантикою фемінітиви використовувалися здебільшого у творах середнього або низького стилів (літописних, юридично-ділових пам'ятках) і у великій кількості. Так, у поодиноких випадках і з метою вираження різних церковно-релігійних понять представлені фемінітиви у «Євсевієвому Євангелії» (*мати «Богородиця», нєвѣстоу* «наречена», *матєрь «Богородиця», жєна «жінка», самарѧныни, дъщи, въдова, вдовица, блоудница, рабыни* (46, 47, 57, 67, 68, 109, 135, 155, 179, 207)) в «Изборнику 1076 года» (*въдовицѧ, женоу, матере «Богородиця»*, *невѣстоу* «наречена», *дъштерь, любодѣицѧ, блоудьницѧ, моужатицею,* (180, 193, 209, 220, 340, 359, 370-371, 372). Натомість значне семантичне розрізнення і велику кількість фемінітивів засвідчує "Повесть временных лет" (*снохамъ, сестрамъ, матеремъ, невѣсту; жену, богородицею, княгине; началницю, ключницѣ; грекини, черницею; дъщери, водимыя, чехинѣ; болгарыни, наложьниць, прелюбодѣйцах, рабынямъ; помощницю, дѣвице, дѣво пречистая* (14, 40, 49, 53, 56, 57, 166)), "Галицько-Волинський літопис" (*ятровью, кормилицєю, попадьи, Приснодѣвы, Владычица, кормилчіа, унуку, баба, сыновица, чєрницамъ* (77, 78, 79, 80, 84, 94, 101, 119, 135, 149).

Процес творення нових окремих номінацій для позначення осіб жіночої статі, започаткований ще в спільноіндоєвропейському періоді і розвинений на спільнослов'янському грунті, заклав міцну базу для постання фемінітивів як самостійної групи найменувань. Він визначив тенденцію до безперервного і прогресивного розвитку цієї категорії слів у перспективі.

З появою перших писемних творів в українській мові XI–XVст. виразно окреслилася досить велика підсистема апелятивів-назв жінок зі складним розмаїттям лексико-семантичних, словотвірних і функціональних особливостей. Багатство її стало витвором мовних і позамовних процесів доісторичної та державотворчої доби і створило міцне підґрунтя для подальшого розвитку фемінітивної підсистеми української мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бевзенко С.П. Історична морфологія української мови. Нариси із словозміни і словотвору. – Ужгород: Закарпатське обласне в-во, 1960. – 416с.

2. Брус М.П. Становлення лінгвальної категорії жіночості // Вісник Прикарпатського університету. Філологія. – Івано-Франківськ, 2001. – С. 39-48.

3. Вступ до порівняльно-історичного вивчення слов'янських мов / За ред. О.С.Мельничука. – К., 1966. – 594с.

4. Галицько-Волинський літопис. Дослідження. Текст. Коментар / За ред. чл.-кор. НАН України М.Ф.Котляра. – К.: Наукова думка, 2002. – 400с.

5. Грамоти XIV ст. / Упорядкування, вступ. стаття і комент. М.М. Пещак. – К.: Наук. думка, 1974. – 255 с.

6. Гумецька Л.Л. Нарис словотворчої системи української актової мови XIV-XV ст. – К.: Вид-во АН УРСР, 1958. – 298с.

7. Євсевієвє Євангеліє. Наукове видання. Пам'ятки української мови XIII ст. Серія канонічної літератури / Відп. ред. В.В. Німчук. – К.: КСУ, 2001. – 320с.

8. Изборник 1076 года / Издание подготовили В.С.Голышенко, В.Ф.Дубровина, В.Г.Демьянов, Г.Ф.Нефедов. – М.: Наука, 1965. – 1094с.

9. Історичний словник українського язика / Під ред. Є.Тимченка.– Харків – Київ: Державне вид-во України, 1930-1932. – Мюнхен, 1985. – Т.1. – 947с.

10. Історія української мови / Ред. кол.: В.М.Русанівський (відп. ред.) та інші. Фонетика. – К., 1979. – 368с.

11. Картотека до Історичного словника українського язика Є. Тимченка. Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України. – Львів.

12. Кашуба М.В. Давньоруські традиції трактування образу жінки та їх продовження на Україні / Київська Русь: культура, традиції. Збірник наукових праць. – К.: Наукова думка, 1982. – С. 84-88.

13. Маланчук-Рибак О. Жінка в історії: Навчальна хрестоматія для студентів історичних та гуманітарних факультетів університетів. – Львів, 2002. – 336с. + 16 с.іл.

14. Німчук В.В. Давньоруська спадщина у лексиці української мови. Монографія. – К.: АН України. Ін-т української мови, 1992. – 416с.

15. Німчук В.В. Періодизація як напрямок дослідження генези та історії української мови // Мовознавство. – 1997. – № 6. – С. 3-14; 1998. – № 1. – С. 3-12.

16. Півторак Г. Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов / Міфи і правда про трьох братів слов'янських зі "спільної колиски". – К.: Видавничий центр "Академія", 2001. – 152 с.

17. Півторак Г.П. Формування і діалектна диференціація давньоукраїнської мови (історико-фонетичний нарис). Монографія. – К.: Наукова думка, 1988. – 280с.

18. Повесть временных лет по Лаврентьевской летописи 1377 г. Текст и перевод / Под ред. В.П.Адриановой-Перетц. – М.-Л.: Из-во АН СССР, 1950. – Ч.1. – С. 405с.

19. Правда русская / Под ред. акад. Б.Д. Грекова. – М.; Л.: Институт истории АН СССР, 1940. – Т.1. – 460с.

20. Русанівський В.М. Історія української літературної мови. Підручник. – К.: АртЕк, 2001. – 392с.

21. Самійленко С.П. Нариси з історичної морфології української мови. – К.: Рад. школа, 1964. – Ч.І. – 234с.

22. Словарь древнерусского языка (XI-XIVвв.): В 10 т. / Гл. ред. Р.И.Аванесов. – М.: Русский язык, 1988. – Т.І. – 526с.; 1989. – Т.ІІ. – 494с.; 1990. – Т. ІІІ. – 511с.; 1991. – Т.IV. – 559с.

23. Словник староукраїнської мови XIV-XV ст.: У 2-х томах / Редактори Л.Л.Гумецька, І.М.Керницький. – К.: Наук. думка, 1977. – Т. 1. – 630с.; 1978. – Т.2. – 591с.

24. Слово Даниила Заточника по редакциям XII и XIII вв. и их переделкам / Подгот. к печати Н.Н.Зарубин. – Л.: Изд-во АН СССР, 1932. – С. 4-35.

25. Слово о плъку Игорєвѣ, Игорѧ сына Свѧтъславлѧ, внука Ольгова / Підготовка давньоруського тексту і примітки В.В.Німчука. – К.: Дніпро, 1982. – 78с.

26. Срезневский И.И. Словарь древнерусского языка. Репринтное издание: У 3-х томах. – М.: Книга, 1989. – Т. І. – 1420с. + 49с.; Т.ІІ. – 1802с.; Т.ІІІ. – 1684с. + 272с. + 13с.

27. Тимченко Є. Матеріали для словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст. / Підготували до видання В.В.Німчук та Г.І.Лиса. – Київ – Нью-Йорк: НАН України, УВАН у США, 2002. – Кн. 1. – 512 с.; 2003. – Кн. 2. – 512 с.

28. Токар В.П. Історія суфікса *–к(а)* в українській мові. – Дніпропетровськ: Дніпропетр. держ. ун-т імені 300-річчя возз'єднання України з Росією, 1959.– 50с.

29. Українки в історії / За заг. ред. В.Борисенко. 2-ге вид., стереот. – К.: Либідь, 2006. – 328с.

30. Українські грамоти XV ст. / Підготовка тексту, вступ. стаття і комент. В.М.Русанівського. – К.: Наук. думка, 1965. – 163 с.

31. Шевельов Ю. Історична фонологія української мови. – Харків: Акта, 2002. – 1054с.

32. Шевельов Ю. Чому общерусский язык, а не вібчоруська мова? // Другий Міжнародний конгрес україністів. Мовознавство. Доповіді і повідомлення. – Львів, 1993. – С.54-65.

Брус М. П. Фемінітиви в українській мові XI – XV ст. / Брус М. П. // Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки. – Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2006. – С. 28–34.